

Luca Crippa en Maurizio Onnis bij Boekerij:

De fotograaf van Auschwitz
Het meisje dat bleef leven

www.boekerij.nl

Luca Crippa

Maurizio Onnis

Het meisje dat bleef leven

Een jonge vrouw op zoek naar bewijs
tegen de nazi-artsen

Het gedicht 'Du bist wie eine Blume' van Heinrich Heine op pagina 28 is vertaald door Judith Herzberg.

ISBN 978-90-225-8006-6

ISBN 978-94-023-0861-7 (e-book)

NUR 320

Oorspronkelijke titel: *L'archivista*

Vertaling: Welmoet Hillen

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: met dank aan www.hedyepstein.com

Zetwerk: Steven Boland

© 2014 Edizioni Piemme Spa, Milano, www.edizpiemme.it

© 2017 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Proloog

Neurenberg, 22 december 1946

Die ochtend in het hotel dacht Hedy met een glimlach terug aan de grapjes van haar vrienden. Over een paar dagen was het Kerstmis. Deze kerst zou ze samen met hen vieren zoals het hoort: met een boom, lichtjes, gekleurde ballen, een bos maretak en kaarsen. Totaal anders dan de mensen buiten het hotel. Hoewel de oorlog al anderhalf jaar was afgelopen, zou het voor de burgers van Neurenberg opnieuw een kerst met honger worden. Met honger en hoop, want de dozen van de UNRRA zaten vol heerlijkheden die in de winkels niet te krijgen waren. Chocolade en sigaretten, belegen kaas en vlees in blik. Alles wat je nodig had om een feestje te bouwen.

Hedy verheugde zich erop, maar toen ze de ernstige blik zag van James McHaney, de hoofdaanklager, stond ze weer met beide benen op de grond. Ze herinnerde zich het enorme privilege dat haar werd verleend. Hoewel ze een gewone archiefonderzoeker was, zat ze nu voor het eerst aan de tafel die bestemd was voor McHaney's advocaten en assistenten. Vanaf die tafel wierp ze een blik op het overwegend Duitse publiek – journalisten, ambtenaren, advocaten – dat de zitting mocht bijwonen.

Terwijl het college binnentrad en de gebruikelijke formaliteiten werden afgehandeld, keek ze rond en werd opnieuw getroffen door de plechtige stemming die heerste in zaal 600 van het gerechtshof van Neurenberg met zijn enorm hoge plafonds, de brede banken,

het donkere hout zonder enig ornament. Alles op die plek leek bij te dragen aan één enkel doel: rechtspreken. Dat was dan ook de reden dat ze daar waren.

Hedy's blik gleed over de beklagden die voor haar zaten. Zij waren eerder binnengekomen dan het college en zaten in de twee rijen banken die voor hen waren bestemd. Ze bestudeerde ze ieder afzonderlijk, de een las aandachtig documenten en papieren door, de ander was druk in gesprek met zijn advocaat, weer een ander zat in gedachten verzonken. Ze droegen eenvoudige jasjes en broeken of militaire uniformen zonder rang en zagen er niet uit als mannen voor wie je bang zou hoeven zijn. Ze zagen eruit als gewone mensen die per abuis in de beklagdenbank waren terechtgekomen. Vermoeid, onzeker en zonder hun vroegere hardvochtigheid keken ze naar het college en het publiek. Maar Hedy wist dat ze zich zodra ze werden opgeroepen als leeuwen zouden verdedigen. Op dat moment haatte ze hen allemaal zo erg dat ze er zelf van schrok.

‘Laat de getuige binnenkomen!’

Er ging een deur open en een jonge vrouw van ongeveer vijftientwintig jaar kwam de rechtszaal binnen. Ze keek nerveus en geïntimideerd om zich heen en liep op aanwijzing van een militaire agent naar de getuigenbank. Ze was mooi, met een frisse teint, grote ogen en blond haar dat gracieus langs haar gezicht viel. Maar bij elke stap vertrok haar mond van pijn. Terwijl ze de bank naderde, zag iedereen dat ze mank liep. Bij de traptreden moest ze geholpen worden. Toen begon het langzame ritueel van vragen en antwoorden, onder de geduldige leiding van McHaneys assistent Tom Hardy. De tolken begonnen onmiddellijk te vertalen.

Hedy sprak zowel Duits als Engels en verstond alles. De hoofdtelefoon had ze niet nodig.

‘Hoe heet u?’

‘Jadwiga Dzido.’

‘Bent u geboren op 26 januari 1918?’

‘Ja.’

‘Bent u Poolse?’

‘Ja.’

‘Komt u hier uit vrije wil een getuigenis afleggen?’

‘Ja.’

Naarmate de ondervraging vorderde, durfde het meisje steeds meer te zeggen. Haar getuigenverklaring was goed voorbereid en men had haar ongetwijfeld aangeraden om zich te concentreren op de vragen en verder nergens op te letten. Dat was precies wat Jadwiga nu deed en haar onzekerheid was snel verdwenen.

Ze vertelde dat ze toen de oorlog uitbrak aan de universiteit van Warschau studeerde voor apotheker. In de herfst van 1940 had ze zich aangesloten bij het Poolse verzet door zich aan te bieden als koerierster en enkele maanden later, in maart 1941, werd ze door de Gestapo gearresteerd en gevangengenomen. Ze was een paar keer geslagen, maar had de namen van haar kameraden niet prijsgegeven. In september was ze op een trein gezet en naar Ravensbrück gestuurd. Daar was ze bijna bezwaken onder het zware werk en het tekort aan voedsel, maar ze had het overleefd. Tot een verschrikkelijke dag in november 1942.

‘Kunt u ons vertellen wat er die dag gebeurde?’

Jadwiga opende haar mond om te antwoorden, maar er kwam geen geluid uit. In één ogenblik was ze al haar zelfverzekerdheid kwijt. Het besef dat ze op het punt stond iets afschuwelijks te vertellen trof de rechtszaal als een gesel: iedereen, van de rechters tot de beklagden, van de advocaten tot het publiek, boog zich naar haar toe. Ze wilden horen wat ze te zeggen had, hoe ze met een paar zinnen het lot van de beschuldigde mensen zou veranderen. Misschien zou ze die last van zich af kunnen schudden door haar verhaal te doen aan de wereld. Hedy kon wel raden wat ze zou gaan vertellen; inmiddels was ze bekend met veel aspecten van het afschuwelijke drama waar zo veel onschuldige slachtoffers bij betrokken waren geraakt en ze dook in elkaar, alsof ze zichzelf wilde

beschermen: ze had dat leed en de angst waarmee deze mensen hadden geleefd niet zelf ervaren, maar ze voelde zich er toch door overweldigd.

Hardy herhaalde de vraag vriendelijk, zonder de getuige op te jagen.

‘Kunt u ons vertellen wat er die dag gebeurde?’

Het meisje keek op en gaf antwoord.

‘In die tijd heerste er terreur in het kamp. De nazi’s waren de oorlog aan het winnen en de vrouwen van de ss vertelden ons elke dag weer dat wij niet meer dan nummers waren, slaven, dat niemand aan ons dacht, dat we nooit meer naar huis zouden gaan, dat we alleen nog maar konden huilen en bidden. Op 22 november kwam een *kapo* naar de barak met een stuk papier waar mijn naam op stond en zei dat ik haar moest volgen. Ik vroeg waar we heen gingen en ze antwoordde dat ze het niet wist. Toen ze me naar het ziekenblok bracht, werd ik heel erg bang...’

Jadwiga viel stil en Hardy moest haar aanmoedigen.

‘Niemand kan u hier kwaad doen. Gaat u verder...’

De jonge Poolse vrouw wierp een snelle blik op de bank met beklagden. Toen ging ze verder.

‘Ik wachtte en toen kwam mevrouw Oberheuser, de arts. Ze zei dat ik me moest uitkleden, onderzocht me en maakte röntgenfoto’s. Ik moest van haar op een onderzoekstafel gaan liggen en toen liep ze weg. Er kwam een verpleegster die mijn benen schoor en me iets te drinken gaf. Ik was doodsbang en wilde weten wat ze met me zouden gaan doen, maar ze deed net of ik niet bestond. Ik werd met een rolstoel naar een operatiezaal gebracht, waar ik een injectie kreeg. Het laatste wat ik me herinner is de naald van de injectiespuit. Ik viel meteen in slaap...’

‘En later?’

Jadwiga boog opnieuw haar hoofd. Ze hilde. Haar antwoord was een nauwelijks hoorbaar gemompel.

‘Ik weet het niet. Toen ik wakker werd, was het januari. Ik voel-

de een verschrikkelijke, stekende pijn... Ik keek naar mijn lichaam en besefte dat ik aan mijn benen was geopereerd.'

'Januari? Waren er sinds de operatie twee maanden verstreken?'

'Ja. Bijna twee maanden. De vrouwen van mijn barak hebben het me verteld.'

'U kunt zich niet herinneren wat er is gebeurd tussen november 1942 en januari 1943?'

'Nee. Maar wat er in januari gebeurde weet ik nog wel. De artsen kwamen verschillende malen het verband verwisselen. Het waren dokter Oberheuser, dokter Rosenthal en dokter Schiedlausky.'

'Had u pijn?'

'Ik had verschrikkelijke pijn, zo erg dat ik niet kon staan... en die pijn ging niet weg...'

Ze snikte en de advocaat wachtte tot ze was gekalmeerd. Toen vroeg hij:

'Weet u wat ze tijdens de operatie hebben gedaan?'

'Nee... Of ja, nu weet ik het wel. Toen niet.'

'Had u zich vrijwillig aangemeld voor de operatie?'

'Nee. Ik werd ertoe gedwongen.'

'Werd u vrijheid of een ander soort vergoeding in het vooruitzicht gesteld?'

'Nee. Zoals ik al zei, we moesten gewoon gehoorzamen.'

Hardy knikte en liet een pauze vallen. Toen vroeg hij met zorgvuldig gekozen woorden: 'Kunt u uit de getuigenbank stappen en ons vertellen of u iemand herkent tussen de beklaagden? Iemand die in die maand november in het concentratiekamp Ravensbrück was en die iets met uw operatie te maken had?'

Ondersteund door een militair deed de jonge vrouw een paar passen naar de dubbele rij banken van de beschuldigen. Ze bestudeerde alle gezichten aandachtig, een voor een, alsof ze er zeker van wilde zijn dat ze geen fout zou maken. Toen wees ze iemand aan. Een siddering trok door het publiek. Jadwiga wendde zich tot Hardy, zonder de beschuldigende wijsvinger te laten zakken.

‘Dat is haar!’

‘Naar wie wijst u?’

‘Naar dokter Oberheuser.’

Dit keer trilde haar stem niet.

Hedy keek naar Oberheuser. Zij was de enige vrouw die in dit proces was aangeklaagd en zat op de tweede rij, vlak bij de tolken. Na de beschuldiging bleef ze roerloos zitten, zonder enige emotie te tonen. Alsof wat er in de rechtszaal gebeurde niets met haar te maken had. Alsof het over iemand anders ging.

‘Rechter Beals, ik verzoek de door mevrouw Dzido verrichte identificatie op te laten nemen in de processtukken.’

De voorzitter van het college stemde toe en de identificatie werd vastgelegd.

Het meisje keerde terug naar de getuigenbank en wachtte tot de advocaat haar toestemming gaf om te vertrekken. Ze zag er opgelucht uit, tevreden dat ze haar plicht had gedaan. Het was begrijpelijk dat ze weg wilde uit de rechtszaal, dat ze die nachtmerrie de rug toe wilde keren. Maar Hardy had haar nog nodig.

‘Nu ga ik u de moeilijkste vraag stellen...’

Jadwiga keek verbaasd, alsof dit onderdeel niet was afgesproken.

‘Ik wil graag dat u aan het college en het publiek het resultaat laat zien van de operatie die u op 22 november 1942 in Ravensbrück hebt ondergaan. Zou u alstublieft uw schoenen en kousen willen uittrekken? En kunt u dan een stap in de richting van het college doen en zich omdraaien? Op die manier kunnen de rechters en wij allemaal uw benen zien.’

Het meisje verbleekte. Met één hand hield ze zich vast aan de getuigenbank en trok langzaam haar schoenen en de dikke zwarte kousen uit die haar benen bedekten. Iedereen had de kousen gezien en gemeend dat ze te dik waren, zelfs voor de strenge decembarkou van Neurenberg.

Jadwiga kwam op blote voeten uit de bank en strompelde naar het college.

Ze draaide zich om.

Over haar rechterkuit liep een lang litteken, van de knie tot aan de enkel. De wond was niet goed geheeld: het litteken vormde een soort donker, ruig berglandschap op haar kuit. Alleen de lelijke zwarte kousen konden de contouren verhullen.

Hedy huiverde van afkeer en keek hoe het meisje moeizaam naar de getuigenbank terugkeerde terwijl zich door de zaal een gemompel verspreidde. De Poolse was uitgeput.

‘Hoeveel vrouwen werden in Ravensbrück geopereerd?’

‘Voor zover ik weet, ongeveer vijfenzeventig. Velen van hen ondergingen twee of drie operaties.’

‘Weet u hoeveel er zijn gestorven?’

‘Ik weet het niet zeker. Een flink aantal. En sommige van de overlevenden werden geëxecuteerd.’

‘Weet u waarom?’

‘Nee. Maar het lijkt me duidelijk: toen het mis begon te gaan met de oorlog beseften de nazi’s dat ze geen getuigen moesten achterlaten.’

‘En u?’

Het meisje haalde haar schouders op.

‘Ik heb het overleefd. Dat was toeval. Maar vergeten zal ik het nooit...’

Hardy maakte een instemmend gebaar. Hij wist genoeg.

‘Dank u wel. U mag nu gaan.’

Jadwiga Dzido kwam van haar plaats en verliet de zaal onder begeleiding van een politieagent. Hedy zag dat ze voor het naar buiten gaan een laatste blik op Oberheuser wierp. De arts keek haar na en toonde opnieuw geen enkele emotie. Alsof ze wilde zeggen: ik volgde alleen maar bevelen op. Ik heb geen schuld aan wat er is gebeurd. Wat willen jullie van me? Waarom beschuldigen jullie mij?

Toen viel de deur achter de Poolse dicht en kondigde de president van het college een pauze aan. Voor die ochtend zat het erop.

Terwijl iedereen opstond, gaf McHaney Hardy een compliment. Toen kwam hij naar Hedy toe.

‘Nu is het jouw beurt.’

‘Hoezo?’

‘Dat weet je best. Deze getuigenverklaring is doorslaggevend: een gemartelde vrouw die als door een wonder aan een afschuwelijk leed is ontsnapt, heeft Oberheuser zojuist geïdentificeerd en details genoemd die Oberheuser in die martelingen een rol toebedelen. Maar dat is niet voldoende. Om mevrouw de dokter te veroordelen zijn er meer bewijsstukken en vooral meer getuigenverklaringen nodig, want anders kan haar verweer, dat is gebaseerd op het argument dat haar rol van weinig belang was, wel eens standhouden. We moeten dus verder zoeken, en als we die vrouw uiteindelijk kunnen veroordelen zullen we dat aan jou te danken hebben.’

De jonge vrouw keek de advocaat aan. Plotseling vulden haar ogen zich met tranen.

‘Ik begrijp het. Ik ga door. Hoewel ik niet denk dat ik nog heel veel verder kan...’

McHaney legde een hand op haar schouder.

‘Je kunt het. Net als wij allemaal.’

Hij draaide zich om en dook weer in zijn papieren, zonder nog een woord te zeggen.

Hedy droogde haar tranen en ging weer zitten. Over een paar dagen was het Kerstmis, maar die gedachte stemde haar niet langer vrolijk.

Het proces tegen de nazi-artsen ging verder. Haar taak was nog niet voltooid.

DEEL EEN

10 november 1938

De dag van de grote angst

I

Het was een klamme, regenachtige avond begin november. In Kippenheim naderde de herfst met rasse schreden, de zwoelte van de zachte oktoberavonden was verdwenen. Het was koud en ver van de open haard en de petroleumkachel verwijderd kon Hedy maar één ding doen om warm te worden: onder de dekens kruipen en wachten tot de slaap haar zachtjes kwam halen.

‘Ben je moe, kindje?’

‘Ja, papa. Ik heb vandaag zo hard gestudeerd...’

Haar vader, die op de rand van het bed zat, glimlachte en legde een vinger op zijn lippen.

‘Luister, lieverd. Ik wil je iets vertellen.’

‘Wat dan?’

Hedy voelde zich al wegglijden naar dromenland, maar dwong zichzelf om naar haar vader te luisteren.

‘Als je vanavond vreemde geluiden hoort, geschreeuw, dichtslaande deuren of iets anders waar je bang van wordt, sta dan onmiddellijk op en verstop je zo vlug mogelijk in de gangkast. Heb je dat begrepen?’

Ze keek haar vader aan en zag hoe ernstig zijn gezicht stond.

Ze schrok en sloot haar ogen, alsof ze dat beeld wilde verdrijven. Toen deed ze ze weer open en vroeg: ‘Papa, we zijn in ons eigen huis, we zijn veilig. Waarom praat je zo?’

Er gleed een sombere schaduw over zijn gezicht.